

Osaamiskolkuja tulevaisuuteen -hankkeen lausunto Tulevaisuusvaliokunnalle 13.9.2019

Osaamiskolkuja tulevaisuuteen (OSATA) on valtakunnallinen kehittämishanke, jonka tehtävänä on tuottaa erityisesti 2. asteen ammatillisen koulutuksen toimijoille toimintamalleja ja työkaluja osaamisen tunnistamisen ja osaamisidentiteetin kehittymisen tukemiseen. Hankkeen kesto on 3 vuotta (2016–19) ja sitä rahoitetaan Kestävää kasvua ja työtä -rakennerahasto-ohjelmasta. Lisätietoja: Johanna Ollila, Turun yliopisto, sposti: johanna.ollila@utu.fi, puh. 040 5200 222

Osaaminen yhteiskunnassa ja yksilöllisesti

Tutkimusten mukaan tulevaisuuden työelämässä tarvitaan sopeutumiskykyä, sosiaalisia taitoja, kykyä reagoida nopeasti muuttuvaan työympäristöön, halua jatkuvaan uudelleen kouluttautumiseen ja uuden oppimiseen sekä valmiutta vaihtaa työtehtävää tai jopa alaa (ks. esim. Jokinen&Sieppi, 2018, Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018). Joustavuusajattelun vaarana on, että kaikki vastuu jää yksilölle: yhdessä työpaikassa opittu erityisosaaminen on pystyttävä tunnistamaan, myymään ja räätälöimään seuraavan työnantajan tarpeisiin. Millä koulutuksilla, osaamisilla ja edellytyksillä yksilö löytää osaamisilleen käyttökohteita muuttuvilla työmarkkinoilla? Työelämän muutosten tuomia osaamisvaatimusten muutoksia ei voi ulkoistaa yksilöiden riskeiksi.

Tulevaisuuden käyttövoimaa on osaaminen, eivät todistukset tai tutkintonimikkeet. Kun ammattien maailmasta siirrytään osaamisen maailmaan, tarvitaan kykyä omien osaamisen, valmiuksien ja osaamistarpeiden hahmottamiseen, siis oman osaamisidentiteetin tunnistamista ja kehittämistä. Osaamisidentiteetti on ammatti-identiteettiä laajempi käsitys osaamisista, ja näemme sen uuden oppimiseen ja kasvuun kannustavana tekijänä muuttuvien työtehtävien ja osaamisvaatimusten värittämällä työuralla (ks. Vieno, Helander ja Saari 2018). Omiin osaamisiin rakentuva osaamisidentiteetti luo varmuutta siitä, että ammatin katoamisen tai muutoksen ei tarvitse tarkoittaa työttömyyttä, vaan se voi myös avata uusia mahdollisuuksia. Tärkeää on, ettei työn muutoksesta luoda nuorille uhkakuvaa, vaan tulevaisuus nähdään siten, että omaa ammatillista osaamista kannattaa kehittää läpi elämän.

Osaaminen on tärkeää pääomaa ja jokaisella meistä on oma ainutlaatuinen osaamisprofiilimme. Osaaminen koostuu tiedosta, taidosta, kokemuksesta ja sosiaalisissa verkostoissa toimimisesta. Tietoa karttuu opinnoissa, taitoa käytännön tekemisessä, harjoittelemalla ja opettelemalla. Kokemusta kartuttaa työkokemuksen lisäksi myös elämäkokemus ja harrastustoiminta. Verkostot taas tuottavat osaamiseen lisää ajankohtaista tietoa, asioiden seuraamista sekä uusien näkemysten omaksumista. Mutta miten sanoittaa tämä kaikki osaaminen ja vielä tuoda se esille tuleville työnantajille?

Osaamisen tunnistaminen ja hyödyntäminen

Oman osaamisen tunnistaminen ja sanoittaminen on haastavaa ja usein myös hankalaa. Varsinkin peruskoulusta tulleelle nuorelle, joka on aloittamassa ammatillisia opintoja voi olla haastavaa hahmottaa omia taitoja, kykyjä ja persoonallisuuden piirteitään. Opiskelijan urasuunnittelua ja -valmiuksia tukevassa yksilö- ja ryhmäohjauksessa vahvistetaan opiskelijan käsitystä siitä, mitkä ovat hänen henkilökohtaisia vahvuuksiaan sekä mitä työelämässä vaadittavia taitoja ja ominaisuuksia hänen tulee edelleen kehittää.

Identiteetin ja toimijuuden kehittyminen ovat prosesseja, jotka muotoutuvat vuorovaikutuksessa toisten kanssa ja suhteessa ympäristöön. Ammatillisen koulutuksen reformin riskinä on vuorovaikutuksen ohentuminen ja vertaisoppimisen väheneminen, kun ryhmäoppimisen tuntimääriä on vähennetty. Käsitys omasta toimijuudesta ja osaaminen kiinnittyvät osaksi identiteettiä, joten prosessi on erittäin merkityksellinen ja siihen on kiinnitettävä huomiota koko koulutuksen ajan. Opiskelijan omien opintojensa tuntemus sekä oman osaamisensa reflektointi on tärkeää, jotta ammatillisessa koulutuksessa vietetystä ajasta ei muodostu pelkästään leimalliseen paperiin tähtäävää läpijuoksua, vaan aitoa pyrkimystä osaamisen hankkimiseen. Pistemäinen ohjaus ei siihen riitä, vaan identiteetin rakennustyö ja toimijuuden kehittyminen on huomioitava sekä opetuksen että ohjauksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Tämä tulisi huomioida kirjaamalla omien opintojen tuntemus sekä osaamisen itsearviointitaidot ohjaussuunnitelman lisäksi sekä henkilökohtaisen osaamisen kehittämissuunnitelman (HOKS) prosessiin että tutkintokohtaisiin osaamisen arvioinnin toteuttamissuunnitelmiin.

Jatkuvan oppimisen väylät ja rakenteet

Mikäli tavoitellaan yksilöiden osaamisen vahvistamista ja hyödyntämistä kaikissa elämänvaiheissa, olisi jatkuvan oppimisen ja osaamisen täydentämisen näkökulmasta keskeistä tarkastella työn, toimeliaisuuden ja osaamisen yhteyksiä laajasti ja niihin kytkeytyviä rakenteita ilmiöpohjaisesti. Keskeistä on oma toimeliaisuus, mutta jatkuvaa oppimista ei voi säilyttää yksilöille ilman tukea, vaan yhteiskunnan on huomioitava rakenteiden kehittämisessä sekä 1) esteiden poistaminen että 2) tiedon ja kannustimien merkitys.

Näkemyksemme mukaan Suomessa opiskellaan yhä liikaa uusia kokonaisia tutkintoja sen sijaan että olisi mahdollista täydentää osaamista pienemmillä moduuleilla. Ammatilliselta 2. asteelta valmistuva nuori tähyää harvemmin suoraan jatko-opintoihin tai osaamisen täydentämiseen, vaan niiden tarve ilmenee usein vasta vuosia myöhemmin. Tämän vuoksi jo työelämässä olevien ja työttömien kannustaminen opintojen täydentämiseen eri elämänvaiheissa olisi tärkeää. Tällä hetkellä esimerkiksi oppisopimuksella tai työttömyysetuudella kouluttautuvien aikuisopiskelijoiden tilanne on huonontunut, koska tutkintoon kuuluvat yhteiset opinnot ovat lisänneet opintojen kestoa, mutta sitä ei oteta huomioon em. koulutuksien tukimuodoissa. Työttömien kohdalla kouluttautuminen pitäisi nähdä aina hyvänä ja kannattavana, mikä tarkoittaisi muutosta tarveharkintaan. Ratkaisuna osaamistaan täydentävien ja koulutukseen palaavien tukemiseen voisi olla aikuisia palveleva, tällä hetkellä vain nuorille suunnatun, toimivaksi osoittautuneen Ohjaamotoiminnan kaltainen oma 'yhden luukun' ohjauspalvelu.

Muutosta tarvittaisiin ohjauksen resurssien lisäksi ohjauskäsitykseen: jos oppiminen on elämänmittainen prosessi, niin osaavaa ohjaustakin tulisi olla sujuvasti saatavissa eri elämänvaiheissa. Ohjauksen tulisi olla kokonaisvaltaisempaa ja ei-lineaarista, sillä tällä hetkellä ohjaus keskittyy usein vain sen hetkiseen tilanteeseen sekä seuraavan opiskelupaikan valitsemiseen. Tällä voi olla vaikutusta myös opintojen keskeyttämisiin, kun opiskelupaikan valinta tehdään esimerkiksi opintomenestyksen pohjalta. Yhtenä ratkaisukeinona jatkokouluttautumiseen kannustamiseen sekä opintojen keskeyttämisongelmaan tulisi myös olla katkeamaton, prosessimuotoinen ja kokonaisvaltainen ohjaus, jossa opiskelijat siirtyvät saattaen oppiasteelta seuraavalle. Lisäksi mm. elämänhallinnan, terveyden tai opiskeluvaikeuksien kanssa kamppailevat tarvitsevat usein tukea myös oppilaitoksen ulkopuolelta, joten tiedonkulun ja moniammatillisen tuen esteitä on tärkeää poistaa ohjauksen prosesseissa.

OSATA-hankkeen kommentit ponsien 4., 8., ja 2. teemoista Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon osissa 1. Jaettu ymmärrys työn murroksesta sekä 2. Ratkaisuja työn murroksessa

Eduskunta edellyttää, että valtioneuvosto:

4. kehittää ja tutkii tulorekisterin sovellusmahdollisuuksia niin, että se saadaan hyödynnettyä täysimääräisesti. Tulevaisuusvaliokunta kannattaa myös erilaisten digitaalisten portfolioiden käyttöönottoa niin, että myös itseis- ja käyttöarvoinen vapaaehtoinen työ tulee paremmin näkyville. (VNS 6/2017 vp – EK 2/2018 vp)

Digitaaliset portfolioit

Tällä hetkellä digitaalisten portfolioiden tilanne on ammatillisella 2. asteella varsin kirjava. Eri aloilla käytetään erilaisia osaamiskansioita ja niitä on myös sisällä useassa opiskelijahallintajärjestelmässä. Lisäksi hanketoiminnalla on pyritty keräämään ratkaisuja yhteen, mutta yhtenäisesti käytössä olevaa järjestelmää yksilön kaiken osaamisen keräämiseen ja osoittamiseen ei vielä ole. Kuntien ja säätiöiden työpajat ovat mm. opinnollistaneet omaa toimintaansa yhdessä ammattioppilaitosten kanssa. Näistä saadaan usein osaamistodistus tai muu todistus, jota voidaan hyödyntää osaamisen tunnistamisessa. Oppilaitoksen tehtävänä on osaamisen arviointi, mikä vaatisi myös muunlaista arviointia numeerisen arvioinnin lisäksi. Yhtenä valtakunnallisena ratkaisuna voisi toimia Opetushallituksen Koski-tutkintotietojärjestelmä, mikäli sitä voisi hyödyntää myös 3. sektorilla, kuten vapaaehtoistyössä ja säätiöissä, hankitun osaamisen tallentamiseen ja osoittamiseen.

8. kehittää matalan kynnyksen osaamisjärjestelmää kokonaisuutena varhaiskasvatuksesta modulaariseen täydennys- ja muuntokoulutukseen asti niin, että oppiminen on elinikäistä ja osaaminen kumuloituu. Eri koulutusasteiden välisen yhteistyön tulee olla saumatonta ja joustavaa, ja opintopolkujen sujuvia yli koulutusasteiden ja oppilaitosrajojen. (VNS 6/2017 vp – EK 2/2018 vp)

Matalan kynnyksen osaamisjärjestelmä

Ammatillisen koulutuksen reformi on yhdenmukaistanut joustavien koulutusmallien käyttöä ja sen myötä mm. henkilökohtaistaminen ja joustava sisäänotto koskevat nyt aidosti kaikkia. Jatkuva haku varmistaa joustavan siirtymisen opintoihin. Opiskelijoilla on mahdollisuus yhdistää ammatin oppimiseen myös lukio-opinnot tai amk-opintoja väyläopintojen muodossa. Lisäksi opiskelijoilla on mahdollisuus mm. kv-opintojen tekemiseen, urheilijan opintopolkuun ja yrittäjyyden kokeilemiseen.

Tällä hetkellä yksilön kannalta joustava koulutus toteutuu esimerkiksi yksittäisten tutkinnon osien suoritushallinnana. Työnantajat – varsinkin julkisella sektorilla - eivät kuitenkaan vielä osaa riittävästi huomioida tätä osaamista, vaan osaamisen tunnistamisen lähtökohtana on kokonaan suoritettu tutkinto. Työelämän ja koulutuksen järjestäjien yhteistyön tiivistäminen tältä osin voisi osaltaan auttaa myös osaamisen kohtaanto-ongelman ratkaisemisessa.

Koulutusjärjestelmän ja työelämän vuoropuhelua tarvitaan myös ammatillisen koulutuksen reformin myötä uudistuneisiin työssä oppimisen muotoihin. Työelämässä oppiminen palkattomana koulutussopimuksena ja oppisopimus kohtuullisen säädeltyinä eivät voi olla ainoat vaihtoehdot työssä tapahtuvaan oppimiseen. Lyhyisiin oppisopimuksiin työnantajat suhtautuvat penseästi. Opiskelijat myös kokevat epäoikeudenmukaisena palkallisen työskentelyn täyden kieltämisen.

Sujuvat siirtymät ja koulutusasteiden yhteistyö

Tulevaisuuden osaajatarve on Suomessa erityisesti syntyvyyden laskun myötä ilmeinen. Lisäksi toivomus korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuuden nostamisesta merkitsee sitä, että ammatillisen koulutuksen tulee olla jatkossa entistä merkittävämpi väylä korkeakouluopintoihin. Sekä perus- että 2. asteen opettajilla ja ohjaajilla pitäisi olla parempi tietämys monenlaisista jatkokoulutusväylistä, kuten toiselta asteelta korkeakouluun johtavat polku- ja väyläopinnot, avoin korkeakouluopetus, erilaiset kokeilut ja tutustumiset ja opinnot ulkomailla. Siirtymien sujuvoittaminen vaatii kehittämistä myös korkeakouluilta. Tällä hetkellä suuria vetovoimaisia korkeakouluja ei yhteistyön tekeminen kiinnosta, koska hakijoita on riittävästi muutenkin. Väyläopintojen rakentaminen täytyisi liittää osaksi korkeakoulujen strategiatyötä niin, että korkeakouluopinnot ovat saavutettavissa valtakunnallisesti myös kasvukeskusten ulkopuolella. Polku- ja väyläopinnot pitäisi tehdä valtakunnalliseksi kaikkia oppilaitoksia koskevaksi malliksi, jotta niiden tunnettuus ja käyttö ei jäisi vain hanketyön varaan.

Ammatillisella 2. asteella käytössä olevaan henkilökohtaisen osaamis- ja kehittämissuunitelmaan (HOKS) kuuluvan urasuunnitelmaosion pitäisi edistää opiskelijan kyvykkyyttä siirtyä työelämään ja jatkokoulutukseen. Tällä hetkellä henkilöstöä on kuitenkin koulutettu lähinnä HOKS-lomakkeen tekniseen täyttämiseen, jolloin se palvelee kyllä oppilaitosta ja hallintoa, mutta ei aidosti opiskelijaa. Henkilöstö tarvitsee vielä lisää ymmärrystä ja syvyyttä osaamiseensa aloittaa urasuunnitteluprosessin tukeminen opintojen alusta lähtien.

2. varmistaa, että elinikäinen jatkuvan oppimisen malli kehitetään huomioiden lähiajan haasteena myös jo työelämässä olevien osaamisen päivittäminen, mukaan lukien vailla toisen asteen tutkintoa olevien nuorten aikuisten laaja joukko. (VNS 5/2018 vp – EK 48/2018 vp)

Jatkuvan oppimisen malli sekä osaamisen päivittäminen ja täydentäminen

Opiskelupaikkoja löytyy suurimmalle osalle vailla toisen asteen tutkintoa oleville. Vain suosituimmille aloille voi olla vaikea päästä. Ammatillisella 2. asteella jatkuva haku on parantanut myös opintojen aloittamisen ajankohtaa. Jatkuvalla haulla voi hakeutua tekemään myös tutkinnon osia tai täydentämään aikaisempia opintojaan. Opiskelijan opinnot henkilökohtaistetaan ja hän hankkii puuttuvan osaamisen voimassa olevan tutkinnon perusteen mukaan.

Ammatillisella 2. asteella koulutuksen järjestäjän keinot ovat tällä hetkellä vähäiset ennen kuin opiskelija hakeutuu opintoihin. Uuden lainsäädännön mukaisesti keskeyttämisvaarassa olevien opiskelijoiden tukemiseksi ollaan nyt pilotoimassa esim. opiskeluvalmiuksia tukevia opintoja. Myös useissa ohjauksen kehittämishankkeissa on kehitetty toimintamalleja ja työkaluja opintoihin kiinnittymisen sekä opiskelu- ja urasuunnittelutaitojen kehittymisen tueksi. Prosessimaisen ohjauksen pysyvä resursointi on tärkeää, sillä ko. taitojen kehittyminen vaatii aikaa.

Lähteet sekä hankkeen julkaisuja teemasta

Grekula, M. (2018) Osaamisidentiteettiä rakentamassa. *OSATA-blogi*. 7.8.2019.

<https://osata.fi/osaamisidentiteettia-rakentamassa/>

Heinilä, Holmlund-Norren, Kilja, Niskanen, Raudasoja, Tapani & Turunen (2018) *Rohkeasti uudistumaan! Opetus- ja ohjaushenkilöstön ohjaustarpeet -raportti*. Parasta osaamista -hanke, Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja.

Jokinen, J. & Sieppi, A. (2018). [Sosiaaliset taidot ovat entistä tärkeämpiä työelämässä.](#) *Talous & Yhteiskunta* 46(2), 48-53.

Kukkonen, H. & Raudasoja, A. (toim.) (2018) *Osaaminen esiin – ammatillisen koulutuksen reformi ja osaamisperusteisuus*. Tampereen ammattikorkeakoulun julkaisuja Sarja A. Tutkimuksia 23. Tampere.

Liiten, K. (2018) Väyläopinnot – reitti ammattiopinnoista ammattikorkeakouluopintoihin. *OSATA-blogi*. 4.6.2018. <https://osata.fi/vaylaopinnot-reitti-ammattiopinnoista-ammattikorkeakouluopintoihin/>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2018) *Työn murros ja elinikäinen oppiminen*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:8. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-552-5>

Raudasoja A., Heino S. (Toim.) (2019). *Siksak-elämän uraohjausta*. HAMKin e-julkaisuja, Hämeen ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-784-818-3>

Raudasoja, A., Heino, S. & Rinne, S. (2019). [Osaamisidentiteetin rakentuminen ammatillisessa koulutuksessa.](#) *HAMK Unlimited Journal* 5.8.2019.

Raudasoja, A. & Rinne, S. (2018). [Opettajien osaamisen kehittyminen kohti uutta osaamisidentiteettiä.](#) *HAMK Unlimited Journal* 15.5.2018.

Vieno, A., Helander, J. & Saari, J. (2017). [Osaamisperusteisuudesta osaamisidentiteettiin.](#) *HAMK Unlimited Journal* 29.12.2017.

Yli-Lahti, K. (2018) Osaamismatkalta oman osaamisen markkinointiin. *OSATA-blogi*. 5.11.2018. <https://osata.fi/osaamismatkalta-oman-osaamisen-markkinointiin/>

Valtioneuvosto (2017) *Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa Jaettu ymmärrys työn murroksesta*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 13a/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-432-0>

Valtioneuvosto (2018) *Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 2. osa Ratkaisuja työn murroksessa*. Valtioneuvoston julkaisusarja 30/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-674-4>